

O BOSNI I HERCEGOVINI IZMEĐU TITA I RATA

(Neven Anđelić, *Bosna i Hercegovina: Između Tita i rata*. Beograd: Samizdat B92, 2005, 277 str.)

Nasilan raspad Jugoslavije i nadasve brutalan rat u Bosni i Hercegovini stavio je našu zemlju, pa i cijeli prostor Balkana, u centar pažnje svjetske javnosti te pred istraživače raznih profila postavio zadatak traženja objašnjenja uzroka tako nasilnog sukoba. Među mnogim interpretatorima našli su se i domaći i strani autori djela različitih kvaliteta, shvatanja sukoba, prirode rata i njegovih uzroka. I knjiga Nevena Anđelića nastoji dati odgovor na ovo izuzetno važno i osjetljivo pitanje! Neven Anđelić je prijeratni sarajevski novinar, urednik Omladinskog programa Radio Sarajeva, te jedan od aktivnih učesnika političkih zbivanja u Bosni i Hercegovini pred raspad Jugoslavije - angažovao se kao član "Pokreta zelenih" i "Saveza reformskih snaga Jugoslavije" za BiH.

Ova knjiga je Anđelićeva doktorska disertacija koju je napisao u Londonu, te je - kako to sam autor ističe - namijenjena američkoj i britanskoj akademskoj javnosti što implicira njenu važnost u dva smisla: prije svega treba biti shvaćena kao istraživačko-naučni poduhvat, dakle ozbiljno historiografsko djelo utemeljeno na metodološkim principima historije kao nauke, te s druge strane kao sredstvo u žestokom medijskom i političkom lobiranju za interese BiH i/ili protiv nje u najvećim svjetskim centrima moći! S obzirom na istaknuto i kontraverznost glavnih teza iznesenih u knjizi, koja je u prevodu na srpski jezik objavljena 2005, smatrali smo da bi kritički osvrt bio prikladan način da se ukaže na neke bitne propuste autora.

Autor u uvodnom dijelu ističe glavne motive pisanja knjige te iznosi svoje glavne teze i argumente koje kasnije razrađuje u posebnim poglavljima. Namjera knjige je da otkrije uzroke rata u Bosni i Hercegovini i time doprinese boljem razumijevanju nastalih promjena. Autor se najprije kritički osvrće na dvije međusobno suprotstavljene koncepcije o Bosni i Hercegovini kao *zemlji vjekovne mržnje* i/ili *zemlji suživota i tolerancije*, kao dva uobičajena prologa tezama o građanskom ratu odnosno agresiji na Bosnu i Hercegovinu. Prvi pristup je populistički i više pseudo-naučni,

obojen emocijama, često prihvaćen i populariziran od strane bilo novinara koji su izvještavali o ratu u Bosni i Hercegovini, bilo od raznih oficira mirovnih misija ili visokih zvaničnika zapadnoevropske administracije, pa čak i ozbiljnih naučnika (Samjuel Hantington), a koji uzroke rata traži u navodno *vjekovnim mržnjama* među narodima koji žive u Bosni i Hercegovini. Polemišući sa takvim pisanjima i odbacujući ove klišeje i stereotipe o Balkanu, autor pokazuje kako je tokom perioda srednjeg vijeka, odnosno za osmanske uprave, među narodima u Bosni i Hercegovini bilo daleko više suživota, međusobnog razumijevanja i tolerancije nego potisnute mržnje ili otvorenih sukoba, navodeći da ti narodi imaju istu kulturu, historiju i tradiciju te da je jedina vododjelnica među njima bila uvijek i samo religija. Najdalje dokle je Anđelić spreman ići u prilog tezi o vjekovnoj mržnji je eventualno postojanje dva podijeljena svijeta: *svijeta mržnje i svijeta ljubavi* ili bar tolerancije koji će, potisnuti za vrijeme komunističke vlasti u Bosni i Hercegovini, izbiti na scenu potkraj 80-tih godina XX stoljeća (str. 21. i 143-149). Time se autor prividno stavlja na stranu onih zagovornika teze *suživota i tolerancije*. No, on ne odbacuje postojanje određenih etničkih animoziteta među različitim etničkim zajednicama u Bosni i Hercegovini koji su po prvi put eskalirali tek tokom Drugog svjetskog rata. Pri tom primjećuje da se korijeni te etničke mržnje mogu najranije detektovati u drugoj polovici XIX stoljeća, u vrijeme početaka formiranja triju savremenih nacija u Bosni i Hercegovini. Anđelić to “nacionalno buđenje” etničkih zajednica vrlo nemušto dovodi u vezu sa velikodržavnim projektima i nacionalističkim ideologijama Srbije i Hrvatske tog vremena zacrtanih u Memorandumu Ilije Garašanina i pravaškoj ideologiji Ante Starčevića o kojima ne daje nikakve ili samo šire naznake u tekstu (str. 24-25). Te najranije animozitete u nastajanju tokom osmanske uprave XIX stoljeća, svodi na klasni karakter objašnjavajući ih neriješenim agrarnim pitanjem. Imperijalistička politika Austro-Ugarske, koja to (agrarno) pitanje nije htjela riješiti, i način na koji je ovo pitanje bilo riješeno za vrijeme Kraljevine Jugoslavije dalje je produbilo vjerske, odnosno, etničke antagonizme (str. 24-33). Svodeći mega državne političke koncepte Srbije i Hrvatske XIX stoljeća na nuspojave jugoslavenstva Anđelić zapravo time dovodi u pitanje argumentaciju onih koji tvrde da agresija na Bosnu i Hercegovinu iz 90-tih počiva na temeljima gore spomenutih velikodržavnih ideja XIX stoljeća. Tako autor postavlja opasan presedan i buduću praksu u radu da dešavanja u Bosni i Hercegovini tumači van konteksta širih dešavanja i historijskih silnica na prostoru Balkana, a naročito u našem susjedstvu. Time pravi prvi korak ka svojoj tezi da se uzroci rata ne mogu reducirati samo na agresiju Srbije i Hrvatske na Bosnu i Hercegovinu. Naime, zagovornici takve ideje, kaže on, često previđaju značajne događaje u Bosni i Hercegovini i ne poklanjaju nikakvu važnost unutrašnjoj situaciji u zemlji pred izbijanje rata. Štaviše, baš u tim prelomnim godinama krajem 80-tih godina XX sto-

ljeća mnogi uzroci rata su se uspostavili unutar samog bh. društva dok su spoljašnji faktori samo doprinijeli neizbježnom kraju (str. 29 i 45). Stoga period snažne socijalističke vlasti 70-tih i 80-tih godina do pred izbijanje afere Agrokomerc je najprije predmet izučavanja autora. Naša prva primjedba, u pogledu gore spomenutog, odnosi se na autorovo tumačenje uspostavljanja tih uslova.

Andelić Bosnu i Hercegovinu, u poređenju sa ostalim federalnim jedinicama u Jugoslaviji, opisuje kao zatvoreno i strogo kontrolisano društvo upravo iz razloga osjetljivosti bh. društva na nacionalnu problematiku. Kredibilitet komunističkog režima u Bosni i Hercegovini, odanog titoizmu i ortodoksnoj komunističkoj ideologiji, prvenstveno se zasnivao na uspješnom rješenju nacionalnog pitanja, značajnom ekonomskom razvoju te modernizaciji, odnosno, urbanizaciji i industrijalizaciji društva u cjelini. Čvrstorukaško bh. rukovodstvo se oslanjalo na političko jedinstvo u federaciji uživajući naklonost Tita, te je time steklo kredibilitet i na spoljašnjem planu. (str. 46-74) Za nas je ovdje interesantna Andelićeva ocjena prirode komunističkog režima u Bosni i Hercegovini kojeg opisuje kao “tvrđu verziju mekog staljinizma” (str. 74), ne iz razloga što bi ona bila sporna, već zbog izvedene dekontekstualizacije nacionalne politike SK BiH, odnosno potrebe da se priroda ovog režima čvrste ruke shvati kroz sveobuhvatnije sagledavanje ukupnih međurepubličkih i nacionalnih odnosa u federaciji nego što je to autor uradio u svojoj knjizi.

Kao primjer ove rigidne politike SK BiH spram nacionalizma autor dovodi u vezu izgon intelektualaca iz Bosne i Hercegovine i dva poznata sudska procesa iz ranih 80-tih: suđenje Aliji Izetbegoviću i grupi navodnih islamskih fundamentalista 1983, te Vojislavu Šešelju 1984. godine. Za autora su ti procesi bili donkihotska borba čvrstorukaškog komunističkog režima u Bosni i Hercegovini protiv vjetrenjača, odnosno, klasični metod razračunavanja paranoidne vlasti sa izmišljenim političkim protivnicima kojim je režim - u uslovima opšte ekonomske krize - nastojao vratiti poljuljani autoritet (str. 69-72). Smatramo da su pomenuti slučajevi lišeni vrlo bitnog konteksta, a to je ustavna transformacija Federacije 1966-74. i revizionistički zahtjevi Srbije koji su uslijedili još tokom 70-tih i 80-tih godina.¹ Pokušaji Srbije da izmijene ustav tokom 70-tih doživljavaju krah zbog otpora Tita ali i bh. komunista. No, Titova smrt daje bolje izgleda za reformu Ustava, a uporedo i ekonomska kriza i dešavanja na Kosovu 1981. daju povod i priliku za reaktueliziranje ovog pitanja. Prirodno je bilo očekivati, što se i dogodilo, da oni subjekti u federaciji (SR BiH, SAP Kosovo i SAP Vojvodine) koji su najviše dobili ustavom iz 1974. najagilnije ga i brane. Ovom bloku “ustavobranitelja” će tokom 80-tih, kako budu rasli pritisci i zahtje-

¹ O zahtjevima SR Srbije za revizijom ustava iz 1974. vidjeti Vesna Pešić, “Rat za nacionalne države” u: *Srpska strana rata*, (gl. ur. Nebojša Popov), II izdanje, Samizdat, Beograd 2001.

vi srbijanskog rukovodstva, sve više prilaziti i rukovodstva Hrvatske i Slovenije. No, početkom 80-tih ono podnosi najviše pritisaka srbijanskog rukovodstva.

Sastavni dio ovog revizionističkog folklor bio je srpski nacionalizam koji svoje žarište ima na Kosovu od 1981. godine. Uporedo sa revizionizmom u krilu umjerenog nacionalističkog krila političkog rukovodstva SR Srbije, javlja se i revizionizam opozicionih krugova kojeg su mahom činili srpski intelektualci iz redova najviših kulturno-naučnih institucija Srbije, ali i Bosne i Hercegovine, te crkvenih struktura, koji otvaraju “srpsko pitanje” tražeći radikalnija ustavna rješenja za “srpske zemlje”. Ovaj sveukupni srpski nacionalizam se ispoljio kroz prljavi propagandni rat beogradske i “režimske” i “opozicione” pisane štampe i edicije pseudo-naučnih i kvazi-literarnih ostvarenja (npr. *Nož, Stvarno i moguće, Anatema*) usmjerenih ka osporavanju suvereniteta i državnosti Bosne i Hercegovine, Muslimana kao nacije, i napada na rukovodstvo SR BiH uz jedan širok dijapazon optužbi za republički etatizam, dogmatski birokratizam, čvrstorukaštvo i staljinizam, do fantastičnih optužbi za islamski fundamentalizam.²

Slučaj Nenada Kecmanovića i Vojislava Šešelja, nastavnika Fakulteta političkih nauka u Sarajevu, koji je otvoren nakon njihovih istupa u *NIN-u* i *Književnoj reči* u jesen 1981. je ilustrativan u pogledu metoda rada opozicionarskih krugova u Beogradu, odnosa bh. režima prema njima i konteksta medijskih napada beogradske štampe. Naime, on ukazuje na pokušaje ovih krugova da animiraju istomišljenike u drugim sredinama, u ovom slučaju u Bosni i Hercegovini, i na taj način otvore antikomunistički front (čitaj: nacionalistički) i u tim sredinama. *Timing* njihovog djelovanja (u vrijeme najžešćih napada na Bosnu i Hercegovinu i komunistički sistem), sredina u kojoj im je omogućeno da tako djeluju, i svesrdna podrška beogradskih opozicionih krugova³, jasno upućuju na to. No, iako se iz nekih poteza režima može

² Do sada problematika medijskih napada na BiH u beogradskim medijima s početka 80-tih u našoj historiografiji nije sagledana. Ovom prilikom upućujemo na rad sarajevskog novinara *Oslobođenja* Petra Jovića *Predznaci agresije i druge zlosutnice: Reagovanja i polemike 1979-1991*, Sarajevo, 2003. u kojem je na akribijsko-analitičan način dat pregled pisanja beogradske štampe; Radi ilustracije intenziteta napada na BiH iz Beograda tokom 1981. navodimo podatak koji iznosi Dušan Bilandžić u svojim memoarima. Naime, on tvrdi da mu je Fuad Muhić, alfa i omega bh. komunističko-ideološke misli 80-tih u BiH, prilikom jednog njihovog susreta iz januara 1982. rekao da je tokom 1981. registrovano 430 antibosanskih natpisa. Dušan Bilandžić, *Povijest izbliza: Memoarski zapisi 1945-2005*. Prometej, Zagreb 2006, 232.

³ Beogradski opozicionarski krugovi su danima bilo preko časopisa, ili pak cirkularnim pismima, upućenim na adresu FPN-a u Sarajevu, pružali podršku Šešelju. Šešelju će uskoro napustiti Sarajevo i otići u Beograd gdje će zauzimanjem Ljubomira Tadića – također, “slučaja

razaznati i volja za postizanjem kompromisa u ovom slučaju⁴, bosanskohercegovački režim nije se libio ni čvrstorukaških metoda da bi se odbranio od importiranja srpskog nacionalizma iz Srbije u Bosnu i Hercegovinu!

U pogledu suđenja Izetbegoviću smatramo da se bosanskohercegovački režim ovim procesom prao od apsurdnih optužbi za panislamizam u svojim redovima ili kadrovima bošnjačke naučno-kulturne provenijencije, te se u ovom svjetlu ovaj montirani proces iz 1983. jedino i treba sagledavati. Treba reći da su oba slučaja ili procesa dodatno poslužila "liberalnoj i humanističkoj beogradskoj opoziciji" kao novi "dokaz" za gradnju fame o izgonu (srpskih) intelektualaca iz tamnog vilajeta. Dakle, prije nego je Milošević stupio na jugoslavensku političku scenu, srpska opoziciona inteligencija i političko rukovodstvo Srbije su već tada imali za cilj destabilizaciju bh. političkog rukovodstva.

Sa ovakvom dekontekstualizacijom perioda snažne vlasti u Bosni i Hercegovini, Anđelić u drugom poglavlju pristupa i razmatranju uzroka i posljedica afere "Agrokomerc". Slažemo se sa Anđelićevom ocjenom da je kraj *jake države* u Bosni i Hercegovini došao sa aferom "Agrokomerc", što je s jedne strane otvorilo put Miloševićevoj propagandi i, s druge strane, omogućilo nastanak građanskog društva, pokrenulo demokratizaciju i liberalizaciju režima. No, upitni su autorovi stavovi u pogledu ocjene umiješanosti režima u Beogradu - kojeg on izjednačuje sa Miloševićem - u i oko same afere, čime ističe tezu da se je režim u Bosni i Hercegovini destabilizovao iznutra sam od sebe. Anđelić tvrdi da afera nije bila ništa više do klasični primjer privrednog kriminala koji je zbog svojih razmjera imao velike političke posljedice: braća Pozderac su svoju ulogu političkih sponzora "Agrokomerca" platili karijerama. Sve kontroverze oko upletenosti Beograda u izbijanje afere "Agrokomerc" Anđelić odbacuje na osnovu dva jednostavna i naizgled logična argumenta: autor navodi da beogradski list *Borba*, koji je prvi objelodanio aferu, tada nije bio pod Milo-

iz BiH" - vanrednim postupkom biti primljen u Udruženje filozofa Srbije. Dok su njegova pisanja tokom 1981. uglavnom imala notu ličnog sukoba sa Hamdijom Pozdercem, tokom 1982. u *Književnoj reči*, *Književnim novinama* te *NIN-u* ili putem tribina organizovanim od strane opozicionarskih krugova Šešelji će, odapinjući strijele mržnje prema "povampirenoj orjentalnoj satrapiji" i krugovima "islamskih fundamentalista" i "panislamista" u BiH, brzo pokazati lice otvorenog šoviniste. Vidjeti izdanja *Oslobođenja* za 28. august 1982, 29. august 1982, 6. septembar 1982 i 15. septembar 1982.

⁴ Šešelju, koji je isključen iz nastavnog procesa FPN u Sarajevu, nudena je mogućnost da nastavi naučno-istraživački rad na Fakultetu u Sarajevu - što je on odbio, dok Hamdija Pozdrac na Akcionoj konferenciji ističe da mu je drago da je "Nenad spoznao štetnost ovakvih pisanja". *Oslobođenje*, 18. decembra 1981, 6.

ševićem kontrolom, dok je sam Milošević u to vrijeme bio zaokupljen borbom za vlast u Srbiji u čiji ishod ni sam nije bio siguran. (str. 82-87)

U osvrtu na pisanje o aferi "Agrokomerc" moraju se istaći kako manji tako i krupni previdi autora u razmatranju nekih činjenica i svjedočanstava a koje ukazuju da se najmanje radi o spletu sretnih okolnosti po "Miloševićev" nacionalistički projekat iz 90-tih. Autor gubi iz vida kontroverznosti u slučaju samoubistva novinara *Borbe* koji je otkrio aferu, detalj koji kao neistražen stoji na granici spornog, ali koji uz sagledavanje drugih elemenata osporava autorovo sagledavanje afere. Jedna od njih je upravo činjenica da orkestrirana medijska kampanja iz Beograda protiv bh. političkog rukovodstva svoj vrhunac dostiže upravo u vrijeme ove afere. Činjenica da je njena prvenstvena meta bio Hamdija Pozderac - u to vrijeme predsjednik Ustavne komisije Skupštine SFRJ, a koji je trebao slijedeće godine preuzeti mjesto predsjedavajućeg Predsjedništva SFRJ, najvišeg političkog tijela u zemlji – ukazuje da se ta kampanja oko "Agrokomerca" treba sagledati upravo u okviru rasprava oko ustavnih promjena u Jugoslaviji.⁵

Druga stvar jeste svjedočenje Slobodana Lazarevića, nekadašnjeg obavještajca KOS-a, koji je po sopstvenom iskazu pred Međunarodnim sudom u Hagu izjavio da je 1984. godine bio poslat u Agrokomerc – jer je bio u "potpunosti pod kontrolom Muslimana" – da špijunira za Službu.⁶ Pri tom treba uzeti i činjenicu da je glavni šef KOS-a Nikola Ljubičić, kao jedan od Miloševićevih političkih sponzora, davao glavni ton diskusijama na čuvenoj VIII sjednici na kojoj je smijenjeno "umjereno" nacionalističko krilo KP Srbije i ustoličen Milošević. Dakle, jasno je da ne samo da je afera bila medijski supereksploatisana od Beograda sa jasnim političkim ciljevima, nego da su postojale i jasne indicije o umiješanosti beogradskih vojno-političkih nacionalističkih struktura u kreiranju same afere. Simplistička Anđelićeva postavka da se na osnovu jadrnostavnog principa *post quem* i *ante quem* odbace kontroverze oko umiješanosti Miloševića u aferu Agrokomerc, u stvari treba da amnestira beogradski režim od ove afere i prikaže urušavanje *snažne vlasti* Bosne i Hercegovine kao samourušavanje.

⁵ I pored iscrpnog prikaza toka afere "Agrokomerc", Anđelić nije pronikao u svu njenu dubinu tako da afera do daljnjeg ostaje neistražena u svoj svojoj problematici i naročito kontroverzama. Institut za istoriju u Sarajevu je u martu ove godine organizovao tribinu posvećenu upravo ovoj aferi na kojoj je Admir Mulaosmanović, saradnik Instituta, predstavio svoja zapažanja oko ove afere a koja upravo opovrgavaju Anđelićevu tezu o neumiješanosti Beograda oko ovog "financijskog skandala".

⁶ Svjedočenje Slobodana Lazarevića pred MKSJ 30. oktobra 2002, <http://www.ictytranscripts.org/TrialTranscripts/HTML/transe54/02-10-30-ED.html>

Srpski nacionalizam sa svojim megadržavnim projektima ima svoj dugi hod kroz istoriju još od XIX stoljeća i tokom trajanja obje Jugoslavije, a na sceni je prisutan, evo, i nakon Miloševića. Kardinalna je pogreška, što čini autor, sagledavati ga na sceni istorije SFRJ tek od Miloševića i ne vidjeti ili pogrešno interpretirati njegovo ponašanje (str. 134) i njegove manifestacije tokom 70-tih i 80-tih oko Ustava iz 1974, a posebno njegove implikacije na dešavanja u Bosni i Hercegovini tog vremena.

U razmatranju događaja koji su uslijedili nakon 1987. godine, autor ističe da je bh. režim nakon afere "Agrokomerc" postao mnogo osjetljiviji na pokušaje destabilizacije Bosne i Hercegovine koji su došli iz Srbije, te da će naposljetku slabost bh. rukovodstva i nerazvijeno građansko društvo nesposobno da popuni prazni vakum autoriteta vlasti, učiniti da Milošević agresivnom medijskom kampanjom pridobije Srbe u Bosni i Hercegovini uz njegovu nacionalističku politiku (89-107). Uspon Miloševića doveo je do uspona nacionalizma u drugim republikama; sa dolaskom nacionalista na vlast u Jugoslaviji njen raspad je bio neizbježan - ni Bosna i Hercegovina nije bila izuzetak gdje su ti nacionalizmi, ističe autor, putem propagande i osnivanjem marionetskih političkih ekspozitura (HDZ i SDS), bili importirani i instalirani iz Srbije i Hrvatske (str 195, 213-220).

Ukazujući na destruktivni karakter triju nacionalističkih stranaka prije i naročito nakon izbora na društvo i državu u cjelini u periodu neposredno pred izbijanje rata, autor ističe tezu da su se uslovi za otpočinjanje rata uspostavili unutar samih struktura vlasti, dok su spoljašni faktori samo doprinijeli neizbježnom kraju (str. 45 i 246). Potpuno je neshvatljivo kako autor dolazi do ovakvog zaključka koji je kontradiktoran stvarima koje i sam navodi kao širi kontekst raspada Jugoslavije: rat u Sloveniji i Hrvatskoj, stavljanje JNA na stranu srpskih nacionalista, dogovor Zagreba i Beograda o podjeli Bosne i Hercegovine ili ekstremističke i secesionističke politike HDZ-a i SDS-a u Bosni i Hercegovini (248-253). Time autor implicira tezu o građanskom sukobu u Bosni i Hercegovini, odnosno, relativizira odgovornost Srbije i Hrvatske za počinjenu agresiju i rat, a lopticu prebacuje na unutrašnje aktere čiji se istinski značaj u slučaju SDS-a i HDZ-a može svesti na ulogu ekspozitura politika Beograda i Zagreba, a u slučaju SDA marginalnog subjekta u korelacijama širih političkih dešavanja. Samo tako se i može shvatiti njegov pristrasan sud o SDA kao tobože najdestruktivnijoj stranci u Bosni i Hercegovini! Naime, nacionalistički karakter muslimanskih lidera spriječio je usvajanje neke mudrije politike koja bi mogla da nađe rješenje za budućnost. (str. 258) Po našem mišljenju politika SDA se može posmatrati u korelaciji dualiteta bošnjačke (nacionalne) v. bosanske ideje.⁷ No, bošnjačka

⁷ Enver Redžić, *Sto godina muslimanske politike u tezama i kontraverzama istorijske nauke*. Sarajevo, 2003.

politika (Bošnjaci kao nosioci suvereniteta i čuvari integriteta BiH) iako nekom-paktibilna i štetna bosanskoj nacionalnoj politici i ideji (tri naroda kao nosioci su-vereniteta i činioci integriteta BiH) nije isključivala borbu za očuvanje suverenite-ta Bosne i Hercegovine što i sam autor priznaje. U svakom slučaju ona ne podra-zumijeva podvojenost na liniji bošnjačke v. vjerske militarističke (islamističke) po-litike u Bosni i Hercegovini što autor implicira SDA. Ističući vezu između musli-manskog svećenstva i SDA, autor nastoji da kroz takozvani “pokret imama“ iz 1989. godine implicira bliskost i povezivanje sa radikalnim krugovima u islamskom svi-jetu. Određene manifestacije bošnjačkog nacionalizma kao što su mahanje turskim ili zastavama Saudijske Arabije na predizbornim skupovima SDA autor vidi kao oblik militarizma i vjersku isključivost njenih lidera (str. 192-197, 207-210). Sma-tramo da su ovakve paušalne ocjene autora i bile jedini način kojim je mogao podu-prijeti svoju argumentaciju o unutrašnjim faktorima kao presudnim za izbijanje rata u Bosni i Hercegovini.

Ovaj rad smatramo za dobar primjer historiografskog djela gdje se autor javlja kao neposredan i dobro informisan savremenik dešavanja, no što ga ni u kojem slu-čaju ne čini i objektivnim istraživačem. Selektivni izbor sjećanja, isti takav odnos prema izvorima i literaturi te pristrasnost u ocjenama spadaju u metodološki aparat autora. Rezultat toga su ponekad nejasni i kontradiktorni zaključci koji su potpuno neodrživi u pogledu historijske kritike.

Pored nepotpunog sagledavanja uloge velikodržavnih nacionalnih projekata Sr-bije i Hrvatske u historiji Bosne i Hercegovine XIX i XX stoljeća, glavnu kritiku upućujemo na dekontekstualizaciju perioda bosanskohercegovačke historije 70-tih i 80-tih godina, te u pogledu autorove teze o uzrocima rata u Bosni i Hercegovini. Smatramo da je ovakav pristup ovom periodu bosanskohercegovačke političke hi-storije u potpunosti zasjenio inače dosta dobrih analiza i ocjena razvoja društva Bo-sne i Hercegovine krajem 80-tih godina XX stoljeća, te stoga upozoravamo da se prema Andelićevom pisanju čitalac mora odnositi krajnje oprezno i sa rezervom uzi-mati njegove ocjene o uzrocima rata u Bosni i Hercegovini. ■

Denis Veladžić